

Cuprins

Nota autorului la ediția a treia / 9

Politica / 13

Polisemia termenului / 13 • Judecări de valoare sau neutralitate? / 15 • Nobil sau peiorativ? / 17 • Cât de transparentă și de inteligibilă este politica? / 19 • Cât de opacă este politica? / 20 • Putere sau activitate socială? / 23 • *Policy, politics, polity* / 24 • Realitate și conștiință / 26 • Exercițarea autorității / 28 • Sensul antic al politicii / 29 • Referințele folosite în conferința despre politică / 32

Știința politică / 35

Ce este un discurs științific? / 35 • Cum evoluează știința / 36 • Știința politică nu e jurnalism / 38 • Metode și tehnici / 39 • Politologul nu e un intelectual / 42 • Știința politică nu e ideologie / 44 • Știința politică și filosofia politică / 45 • Antic și modern / 46 • Cum a apărut știința politică / 48 • Știință politică și drept constituțional / 50 • Știință politică și sociologie / 51 • Democratizarea societății / 52 • Referințele folosite în conferința despre știința politică / 55

Regimul / 59

Autoritate și supunere / 59 • Platon: cinci regimuri / 60 • Tranziția de la un regim la altul / 61 • Aristotel: șase regimuri / 63 • Varietățile fiecărui regim / 65 • Hobbes: trei regimuri / 66 • Montesquieu: patru regimuri / 67 • Modernii / 68 • Aron: două regimuri / 69 • Democrație, totalitarism, autoritarism / 71 • Regim politic și sistem politic / 71 • Separația puterilor / 73 • Regimuri parlamentare / 74 • Regimuri prezidențiale / 76 • Regimuri semiprezidențiale / 78 • Regimul românesc / 79 • Referințele folosite în conferința despre regim / 82

Statul / 85

Definiția lui Max Weber / 85 • Monopolul constrângerii fizice legitime / 86 • Apariția statului / 88 • Abordarea liberală / 90 • Abordarea socialistă / 90 • Dominația / 92 • Ce rol joacă națiunea? / 93 • Statul-providență / 94 • Statul minimal / 97 • Statul de drept / 98 • Exportarea statului / 100 • Criza statului / 101 • Referințele folosite în conferința despre stat / 104

Partidele / 107

Câteva definiții / 107 • Durata de viață / 108 • Structura locală / 109 • Ambiția puterii / 110 • Sprijinul popular / 111 • Partidele și legea / 112 • Originea : facțiuni parlamentare și comitete electorale / 113 • Mandatul reprezentativ / 115 • Alte moduri de constituire a partidelor / 116 • Ce funcții au partidele ? / 118 • Stânga și dreapta / 120 • Partide mari și partide mici / 121 • Partidul de cadre / 122 • Partidul de masă / 125 • Duverger / 127 • *Catch-all party* / 128 • Partidul de alegători / 130 • Partidul electoral-profesional / 130 • Partidul-cartel / 131 • Partidocrația / 134 • Referințele folosite în conferința despre partide / 136

Votul / 139

Tragerea la sorți / 139 • De la cențitar la universal / 141 • Masculin și feminin / 142 • Analfabeții și alți excluși / 144 • Excepția europeană / 145 • Secretul / 147 • Obligativitatea / 148 • votul indirect / 149 • Un tur, două sau mai multe / 150 • Candidaturile multiple / 151 • Mandate rezervate / 151 • Sistemul de vot / 152 • Magnitudinea / 153 • Pragul electoral / 154 • Rădăcina cubică și echitatea / 155 • Familiile de formule electorale / 156 • Formula pluralitară / 157 • Scrutinul majoritar în două tururi / 158 • votul alternativ / 160 • Reprezentarea proporțională (RP) / 160 • Varietăți de RP / 162 • Formula proporțional-mixtă / 163 • votul unic transformabil (VUT) / 164 • Referințele folosite în conferința despre vot / 167

Democrațiile / 169

Sisteme de partide / 170 • Numărul de partide / 171 • Relațiile dintre partide / 172 • Sisteme fără partide sau cu partid unic / 173 • Sisteme cu partide hegemonice / 174 • Bipartidismul, între suplețe și rigiditate / 176 • Bipartidism perfect sau imperfect / 177 • Fragmentarea / 178 • Multipartidism integral / 179 • Multipartidism și vocație majoritară / 180 • „Legile” lui Maurice Duverger / 182 • Contestarea lui Duverger / 183 • Pierre Martin / 184 • Giovanni Sartori / 185 • Daniel-Louis Seiler / 187 • Arend Lijphart / 190 • Referințele folosite în conferința despre democrații / 193

Gubernarea / 197

Parlamentari, miniștri, funcționari / 198 • Constituția / 198 • Revizuirea constituțională / 200 • Constituții scurte sau lungi ? / 201 • Tipuri de Parlament / 202 • Cum lucrează un Parlament / 205 • Tipuri de cabinet / 208 • Cum se alcătuiesc coalițiile / 209 • Funcțiile executivelor / 211 • Dimensiunea guvernelor / 213 • Ce educație au miniștrii / 215 • Alternanța / 215 • Democrația consociativă / 216 • Birocrația / 217 • Referințele folosite în conferința despre guvernare / 222

Participarea / 225

Definiția lui Weiner / 225 • Teama de votul universal / 227 • Vârsta, religia, sexul, educația / 228 • André Siegfried / 230 • Determinarea culturală / 230 • Distribuția formelor de participare / 231 • Volatilitatea electorală / 233 • Absenteismul / 234 •

Campaniile electorale / 235 • Revoluția / 237 • Acțiunea colectivă / 238 • Câți cetățeni protestează / 240 • Referințele folosite în conferința despre participare / 243

Cultura politică / 245

Orice societate are o cultură politică / 245 • Sentimente, cunoștințe, judecăți / 246 • Tipuri de culturi politice / 247 • Atitudini în societățile democratice / 249 • Socializarea politică / 251 • Gestionarea memoriei / 252 • Ideologiile / 254 • Discursul clasei dominante / 255 • Critica totalitarismului / 256 • Wallerstein / 257 • De la 1789 la 1848 / 258 • De la 1848 la 1918 / 259 • De la 1918 la 1989 / 261 • Dispariția ideologiilor? / 262 • Familiile politice europene / 263 • Propaganda / 266 • Referințele folosite în conferința despre cultura politică / 270

Grupurile de interes / 275

Ce este un grup? / 275 • Comunitar *versus* asociativ / 276 • Identitate *versus* cauză / 277 • Grupul de interes / 279 • Relațiile grupurilor de interes cu partidele și statul / 280 • Grupuri de presiune / 282 • Ce este un lobbyist? / 284 • Reguli pentru lobbyști? / 286 • Cazuri-limită / 288 • Referințele folosite în conferința despre grupurile de interes / 291

Tranziția / 293

Ce e tranziția? / 293 • Relația dintre politică și economie / 294 • Două explicații ale tranziției / 295 • Pesimism *versus* optimism / 297 • Contextul intelectual al democrației / 298 • Revoluție *versus* refoluție / 300 • Tranzițiile africane / 302 • Tranziția în România / 303 • Ieșirea din „democrația mimată” / 305 • Noua Constituție / 306 • Partidele tranziției / 307 • Referințele folosite în conferința despre tranziție / 311

Indice de materii și de nume / 315

Cristian Preda

**INTRODUCERE
ÎN
ȘTIINȚA POLITICĂ**

Ediția a III-a revăzută și adăugită

**POLIROM
2019**

Apariția statului

Termenul „stat” a fost creat de Machiavelli. În opera lui, îl găsim de altfel ca sinonim al altor noțiuni, precum „principat”, „cetate” sau „republică”. Auto-nomizarea și impunerea lui ca termen-cheie al vocabularului vor fi lente.

Unul dintre atributele esențiale ale statului este suveranitatea. Îi datorăm noțiunea lui Jean Bodin, care, în 1576, în *Les six livres de la république*, scria că este suveran cel care dă legile și nu poate fi supus acestora. Pentru Bodin, suveranul dă ascultare doar legilor divine.

Hobbes a preluat ideea, contribuția sa fiind descrisă de Eric Voegelin în termenii următori: „suveranul, indiferent că este un monarh sau o adunare, are dreptul de a hotărî ce opinii și învățături sunt potrivite pentru a menține și promova unitatea comunității politice; el decide căror oameni să li se dea voie să vorbească în adunări și are dreptul de a cenzura orice material tipărit. Justificarea pentru această putere ar fi putut fi scrisă de un ministru modern al Propagandei: acțiunile oamenilor sunt determinate de opiniile lor și oricine conduce opiniile în direcția corectă va dirija și acțiunile pentru a susține pacea și armonia”.

Bodin a fost urmat secole de-a rândul. În secolul XX, l-a inspirat pe Carl Schmitt, care scria că este suveran cel care definește excepția: „Pentru ca ordinea legală să aibă sens, trebuie să existe o situație normală și este suveran acela care decide în ultimă instanță dacă această situație normală există în fapt. Orice lege este o *lege a situației*. Suveranul produce și garantează situația în totalitatea sa. El are monopolul asupra acestei ultime decizii. În aceasta constă esența suveranității statului”.

În decursul timpului și mai cu seamă în ultimele două secole, viziunea asupra suveranității a evoluat foarte mult. Înainte de a explica de ce s-a întâmplat acest lucru, aș vrea să spun câteva cuvinte despre contextul istoric al apariției statului. Perioada despre care vorbim e scurtă – doar câteva sute de ani –, fiindcă statul e o invenție recentă.

N-am să fac o prelegere de istorie, dar aș vrea să menționez câteva explicații ale apariției statului în scrierile celor care cercetează trecutul. În primul rând, este vorba despre evoluția capitalismului, despre nașterea unei ordini economice bazate pe schimburile libere și pe o producție de masă. Apariția statului s-ar justifica deci prin nevoia de a gestiona o nouă ordine economică.

Alți istorici pun apariția statului pe seama războiului, așa cum este purtat acesta din secolul al XVI-lea încoace. O foarte interesantă explicație în acești termeni o găsim la Norbert Elias, într-o carte cu un titlu foarte sugestiv:

Dinamica Occidentului. Pentru Elias, apariția statului este legată de dezvoltarea unui nou tip de război, care necesită resurse tot mai însemnate, justificând astfel instituirea unei birocrații, a unui corp de funcționari care urmează să strângă impozitele necesare pentru a-l finanța: „Abia odată cu formarea unui aparat diferențiat de dominație, controlul asupra armatei și fiscalității dobândește pe deplin caracterul său monopolist. Abia odată cu acest control, monopolul asupra armatei și fiscalității devine un fenomen bine stabilit [...]. Abia odată cu formarea monopolului constant al puterii centrale și al aparatului specializat de dominație, unitățile de dominație dobândesc caracterul de *state*”.

În știința politică, preocuparea pentru gestionarea „amenințărilor venite din partea vecinilor” e considerată un obstacol „în dezvoltarea unor instituții politice libere”, întrucât „statele europene aveau nevoie de armate terestre mari” (Almond *et alii*).

Revenind la modelele de explicare a originii statului, să spunem că Stefano Bartolini considera esențială suprapunerea unui proces de diferențiere a funcțiilor și de centralizare a controlului asupra lor: acest proces a condus la „o autoreprezentare a statului” ca o „entitate destinată să treacă dincolo de existența fizică a mai multor generații” și care își stabilește frontiere clare. Chestiunea granițelor este cea mai vizibilă articulare a construcției statale: încă este sursă de tensiuni, inclusiv în Europa – de pildă, între țările care au alcătuit Iugoslavia, Kosovo și Serbia sau Croația și Slovenia având până azi diferende serioase.

În fine, apariția statului este explicată în scrierile istoricilor prin separația ordinii politice și a ordinii religioase. E un fenomen care era discutat deja de Machiavelli, și la care voi reveni după ce voi descrie cele două mari abordări ale statului – cea liberală și cea socialistă.

„Suveranitatea este puterea absolută și perpetuă a unei Republici” (Jean Bodin).

„Suveran este acela care decide asupra excepției” (Carl Schmitt).

„Libera dispunere de mijloace militare a fost sustrasă de sub puterea individului, fiind rezervată unei puteri centrale” (Norbert Elias).

„Forța militară și granițele administrative au fost construite treptat pentru a coincide” (Stefano Bartolini).

Abordarea liberală

Avem mai întâi, cronologic vorbind, o abordare liberală a statului, în care acesta este un instrument protector. Găsim o asemenea viziune, expusă într-un mod exemplar, în opera lui John Locke.

În interpretarea autorului celui *de-Al doilea tratat asupra guvernării civile*, statul protejează viața, libertatea și bunurile individului. Precum alți autori moderni, Locke pornea de la imaginarea unei stări de natură, în care viața individului este precară pentru că fiecare se folosește de libertatea lui naturală în detrimentul celorlalți, în absența „unei legi stabile, consecvente și știute”, ca și în absența „unui judecător imparțial”.

La fel ca în teoria lui Hobbes, starea de natură este o stare de război, dar, spre deosebire de autorul *Leviathanului*, Locke considera că starea de război apare doar după nașterea proprietății. Așadar, dacă la Hobbes starea de natură și starea de război se suprapuneau perfect, Locke gândea lucrurile într-o perspectivă evoluționistă, în măsura în care el considera că doar de la un punct încolo – și anume din clipa în care bunurile dobândite de cineva sunt râvnite de semenii săi – starea de natură devine una de război. Pentru a proteja ceea ce fiecare individ în parte dobândește, e nevoie – așa cum spuneam deja – de un contract social, prin care se instituie statul.

Paradigma protecționistă e puternic înrădăcinată în felul nostru de a vedea statul. Prima (și uneori singura) așteptare a unui cetățean e ca statul să-l protejeze. În programele politice, dai la tot pasul de termeni precum „protecție”, „ocrotire”, „apărare” etc. Domeniul protejat e variabil de la o epocă la alta, dar substanța e aceeași: statul e instrument protector.

„Scopul principal și important urmărit de oamenii care se unesc în comunități și care se supun ei înșiși unei cărmuri este conservarea proprietății lor” (John Locke).

Abordarea socialistă

Cealaltă mare opțiune filosofico-politică este viziunea socialistă asupra statului. Ea are, la rândul ei, un autor emblematic: este vorba despre Karl Marx, pentru care statul, departe de a fi un instrument de protecție a individului, este un instrument al exploatării lui.

Pentru autorul *Capitalului*, ordinea politică traduce raporturi sociale. Karl Marx gândea evoluția istorică în termeni de grupuri sociale și relații între acestea, nu în termeni individuali. Pentru el, fiecare asemenea grup este caracterizat de un anumit statut, de o anumită poziție în ierarhia pe care o reprezintă întregul. E un statut creat de raportul pe care grupul îl are cu ceea ce marxștii numeau „mijloace de producție”, adică instrumentele cu care se produc bunuri.

În viziunea marxistă, întreaga istorie este traversată de inegalitate, în condițiile în care unele grupuri au acces la mijloacele de producție, în timp ce altele sunt excluse. Statul este considerat instrumentul de care se folosesc grupurile ce dețin mijloace de producție pentru a exploata grupurile care nu au acces la ele. Aceste grupuri poartă un nume specific: li se spune „clase sociale”. În consecință, istoria e o serie de confruntări de clasă, unele dintre clase dominându-le pe celelalte. Dominația este realizată cu ajutorul statului.

Vedem deci că și în această viziune, ca și în cea liberală, statul e definit ca un instrument, unul care produce un efect semnificativ la scara societății. Dar dacă filosofia politică liberală considera că misiunea statului este protejarea vieții, a bunurilor și a libertății fiecărui individ, pentru cea marxistă statul este un instrument prin intermediul căruia individul, ca membru al unei clase, este dominat sau prin care individul, dacă aparține grupului dominant, îi domină pe ceilalți.

În lectura marxistă, conflictul dintre clase se acutizează în epoca modernă, când cele două grupuri care se confruntă sunt capitaliștii și proletarii. Primii dețin mijloace de producție din ce în ce mai puternice, cu ajutorul cărora sunt exploatați proletarii. Aceștia sunt oameni lipsiți de orice proprietate și, de aceea, obligați să-și vândă forța de muncă, singurul lucru de care dispun. Statul burghez este instrumentul prin care capitaliștii îi domină pe proletari.

Pentru Marx, capitalismul ar aduce triumful statului, dar și sfârșitul acestuia, pentru că proletarii, lipsiți de libertate și dominați de capitaliști, se vor revolta pentru a elibera ființa umană de exploatare și alienare.

Diferența dintre viziunea filosofico-politică liberală și cea socialistă poate fi exprimată și în alt mod. În primul caz, statul este, așa cum spunea Thomas Paine, un rău necesar, întrucât, creat de indivizi, asigură protecția vieții, a libertății și a bunurilor de care dispun aceștia, în timp ce, în viziunea marxistă, este un rău absolut, deoarece încarnează dominația unei clase asupra celorlalte.

Theda Skocpol exprima lucrurile altfel: ea observa că perspectiva marxistă și cea liberală sunt înrudite, întrucât în ambele statul este descris ca o „arenă politică în care sunt eliminate conflictele referitoare la interesele sociale și economice”, cu diferența că într-un caz, cel liberal, mijlocul folosit este

„consensul fundamental bazat pe autoritate legitimă”, în timp ce în celălalt caz mijlocul este „dominația fundamental coercitivă”.

„Puterea de stat modernă nu este decât un comitet care administrează treburile obștești ale întregii clase burgheze” (Karl Marx, Friedrich Engels).

„În orice stat, societatea este o binecuvântare, pe când guvernarea, chiar în forma ei cea mai bună, este doar un rău necesar” (Thomas Paine).

„Statul este considerat – și-n teoria marxistă, și-n cea liberală – doar o arenă în care sunt eliminate conflictele referitoare la interesele sociale și economice” (Theda Skocpol).

Dominația

Despre dominație, dar într-un alt sens, este vorba și în opera lui Max Weber. Trei sunt tipurile de dominație proprii statului modern, ele fiind legate de formele de legitimitate: dominația tradițională, cea legal-rațională și dominația charismatică.

Prima dintre acestea apropie statul de ordinea politică premodernă, în măsura în care este vorba despre o dominație bazată pe cutumă și pe o personalizare puternică a exercitării puterii, precum în societățile feudale și în monarhiile de la începuturile epocii moderne sau în regimurile neconstituționale din zilele noastre. Coreea de Nord din vremea dinastiei Kim, Arabia Saudită sau regatul Eswatini sunt asemenea regimuri.

A doua formă – dominația legal-rațională – este caracteristică majorității statelor moderne, exercitarea puterii fiind bazată nu pe cutumă, ci pe reguli raționale și generale, pornind de la separarea puterilor. Exercițarea autorității este depersonalizată, oamenii se supun regulilor abstracte, și nu unor semenii de-ai lor. Democrațiile consolidate din nordul Europei ilustrează cel mai bine această formă.

În fine, al treilea tip de dominație – cea charismatică – se regăsește în general în situații rare, excepționale și de scurtă durată. E vorba despre cazurile în care seducția sau fascinația exercitată de un individ asupra semenilor săi devine factor politic fundamental. Un asemenea lider are o relație directă cu masele, care cred în calitățile lui excepționale, în abilitățile lui ieșite din comun. Acest tip de dominație este întâlnit în regimurile totalitare (Hitler, Mussolini, Ceaușescu sau Castro), dar uneori și în regimuri democratice. Charles de Gaulle este descris foarte frecvent ca un lider charismatic.

Astăzi se vorbește tot mai mult despre lideri populiști. Aceștia folosesc structurile politice existente pentru a-și consolida dominația personală. Nu charisma explică succesul lor, ci o anumită formă de demagogie, practică atunci când apare ceea ce Tocqueville numea „tirania majorității”, adică exercitarea unei puteri fără opreliști, în numele ideii că „în materie de guvernare majoritatea are toate drepturile”.

„Puterea de a face orice, pe care aș refuza-o unui semen de-al meu, n-aș acorda-o niciodată mai multora” (Alexis de Tocqueville).

Ce rol joacă națiunea?

Indiferent de felul în care este perceput caracterul său instrumental, statul este legat, în epoca modernă, de un tip de comunitate numită „națiune”.

În opinia lui Juan Linz și Alfred Stepan, statul dă națiunii ceea ce aceasta nu poate secreta, și anume putere de coerciție și impozitare, pentru a impune comportamente dezirabile. Istoricul Pierre Piazza vedea lucrurile într-un mod diferit: statul e cel care dă formă națiunii, și anume prin cartea de identitate. Aceasta permite controlul persoanelor deviate (criminali, prostituate etc.), dar și construirea unei conștiințe a apartenenței la o comunitate, cea națională.

În orice caz, asocierea stat-națiune este puternică. Foarte frecvent, de altfel, statul modern este numit chiar stat-națiune. Nu există însă o singură viziune despre națiune. Din secolul al XVIII-lea încoace, simplificând la maximum, avem, de o parte, viziunea zisă germană și, de alta, viziunea franceză despre națiune. Asta nu înseamnă că le găsim doar în Germania sau în Franța ori că nu există combinații inedite ale celor două „modele”.

Prima dintre cele două viziuni e organicistă și a fost definită în chip exemplar de Herder, iar cealaltă, numită „civică”, a fost descrisă de Ernest Renan. Pentru Herder, națiunea este o comunitate naturală, care crește organic pe baza unor similarități de limbă și moravuri. Providența, spunea el, a separat națiunile nu doar cu ajutorul unor munți și păduri, ci și cu ajutorul limbii și al firii indivizilor. Cu alte cuvinte, elementul esențial care constituie o comunitate națională este etnicitatea (ori un aspect al ei).

În cealaltă viziune, cea franceză, națiunea nu este legată de identitatea de rasă, de limbă sau moravuri, ci de consimțământ, de dorința, spunea Renan, de a produce o viață comună. Existența unei națiuni depinde de „deținerea în